

میدان شهری

میدان شهری، برای شهروندان و تبلور زندگی جمعی آنهاست، و باید پاسخگوی نیاز زندگی اجتماعی و جمعی آنها در مقیاسی بالاتر از حد محلات باشند. در این نوع میداين، شهروندان بدون آنکه یکدیگر را بشناسند و یا حضور آنها مقید به روابط محیط زندگی شان باشد با همدیگر برخوردهای اجتماعی چهره به چهره دارند، و بهمین دلیل نحوه حضور و رفتارهای آنها بسیار متنوع‌تر و راحت‌تر از سایر میداين می‌باشد. تصویر ذهنی شهروندان از این نوع میداين و مقیاس آنها به گونه‌ای است که توقع فضایی عام‌تر، متنوع و پر از رویداد را دارند.

تصویر (11) - رویدادهای غیررسمی بهانه‌ای برای تجمع

در اینجا شهروندان فقط مقید به رعایت مقررات عمومی و عرف می‌باشند. به همین دلیل طراحی میداين شهری از ظرافت و حساسیت بالاتری برخوردار است.

میدان شهری فضایی است که مخاطبین آن را طیف وسیعی از اقشار اجتماعی، گروههای سنی و... تشکیل می‌دهند. این فضا هم باید پذیرای این همه تنوع باشد و هم بتواند تجمع و

تصویر (12) - میدان امکان تعاملات اجتماعی

کنشهای بین شهروندان را بارور سازد. یعنی به نوعی شهروندان میدان را بسازند و میدان شهروندان را. نوع فعالیت‌هایی که در صحن آن اتفاق می‌افتد، نوع کاربریهای بدنه میدان، نقش عمومی میدان، نوع ساماندهی کالبدی فضا، بسیار مؤثر در نحوه حضور و رفتار شهروندان می‌باشد. ساخت، نگهداری و امنیت میداين شهری در یک اقدام دو طرفه بین شهروندان و نهادهای دولتی اتفاق می‌افتد، شهروندان در نوع استفاده از فضا، نوع و چگونگی فعالیت‌های داخل فضا، نظارت و کنترل عمومی بر فضا، و تا حدی در آماده‌سازی میدان برای جشنها اعیاد و مراسم خاص آئینی و مذهبی، عزاداریها و... شریک می‌شوند و عملاً میداين شهری همراهی و حضور شهروندان را در تمامی مراحل لازم دارند.

رابطه شهروندان و میداين شهری از نوع رابطه متعادل و دوطرفه است و هر دو (فضا و شهروند) در تکامل هم برای بقاء حیات اجتماعی می‌کوشند.

5-1- توقعات موردی از میدان شهری

میداين شهری به گونه‌ای هستند که به شهروندان احساس حضور در یک فضا را می‌دهند و بی‌کرا ن و خلوت جلوه نمی‌کنند. لذا به نوعی حد و حدود آنها قابل تشخیص بوده، دارای **تعین فضائی** هستند. بخش اعظمی از جذابیت فضا به واسطه تنوع و نشاط آن می‌باشد. به نحوی که می‌تواند شهروندان زیادی را در ساعات متفاوت در خود جای داده و زندگی اجتماعی را در خود جاری سازد. لذا **سرزندگی** نیز از ویژگیهای اساسی و بارز میداين شهری است، میداين شهری برای دوام و بقاء خود باید بتوانند در زمانهای متفاوت برای عملکردها و فعالیت‌های مختلف و برای جمعیت‌ها و گروههای متعدد کارا باشند. میدان شهری باید بتواند خود را با محتوای رویداد درون خود هماهنگ کند. از اینجا سومین ویژگی اصلی میداين شهری که همان **انعطاف** است، نیز منتج می‌شود.

از این پس هر کدام از سه ویژگی اصلی میداين شهری را به تفصیل مورد بحث و بررسی قرار می‌دهیم:

توپوگرافی و حتی اختلاف سطح (سطح کل میدان نسبت به پیرامون) ایجاد شوند.

البته اختلاف سطح نباید به گونه‌ای باشد که تداوم حرکت شهروند پیاده را از مبادی ورودی به داخل میدان مختل نماید، در اینجا استفاده از اختلاف سطوحها و توپوگرافی‌های مربوط به بستر میدان در مورد خاص توصیه می‌شود. هرچه که کرانه‌های میدان صلب‌تر باشند، حس حضور در داخل یک فضا را قوی‌تر القاء می‌کند.

شکل، ابعاد و اندازه میدان نیز در تعریف‌شدگی فضای میدان شهری بسیار مؤثر است. باید توجه داشت که اندازه و ابعاد عناصر تعریف‌کننده میدان می‌بایستی برای ناظر قابل ادراک باشد. از طرفی فرم میدان نیز باید بالنسبه ساده باشد. چون که پیچیدگی و شکست زیاد در فرم میدان فضای آن را تکه‌تکه کرده و آن را به چند زیرفضا تقسیم می‌کند. در ضمن این فرم هرچه که به فرم‌های تمرکزگرا نزدیک‌تر باشد

تصویر (15) - بنده تاریخی و خاطرات جمعی شهروندان

تصویر (13) - میدان یا پارکینگ عمومی؟

5-1-1- تعیین فضایی

کرانه‌های میادین شهری باید مشخص و معلوم و برای شهروندان درون آن قابل ادراک باشد، به نحوی که احساس حضور در یک فضا را القا کند. در چنین فضایی تجربه‌ای قوی در شهروند ایجاد می‌شود که قادر به درک رابطه خود با محیط و با عناصر و افراد داخل محیط می‌شود. از این رو میدان شبیه صحنه یک تئاتر است که شهروندان بازیگران آن تئاتر هستند و همه اتفاقات درون آن قابل درک و قابل احساس است. (هدمن و یازوسکی، 71-67: 1370)

این کرانه‌ها می‌توانند صلب یا نرم باشند. کرانه‌های صلب همان بدنه‌های ساختمانهای اطراف میدان، می‌باشند و کرانه‌های نرم می‌توانند با پوشش گیاهی، ردیف درختان

تصویر (14) - پیاده عامل هویت و شخصیت میدان

می‌نماید، تنوع و دلبازی. اگر بخواهیم شهروند را هرچه بیشتر درگیر حیات اجتماعی میدان نمائیم، باید سعی کنیم تنوع را در کارکرد، فعالیت‌ها، زمانهای استفاده از فضا و گروههای مخاطب فضا هرچه بیشتر بالا ببریم.

در مقابل، طراحی کالبدی فضا و عناصر مستقر در آن (مبلان و پوشش گیاهی) هرچه بیشتر به سمت هماهنگی و وحدت سوق پیدا کند تا توجه بیشتر معطوف به حیات داخل میدان شود تا جداره‌ها و عناصر فیزیکی آن. شاخص شدن عناصر کالبدی را زمانی می‌توانیم داشته باشیم که به یادآوری خاطرات جمعی فضا، حس مکان و تصویر ذهنی شهروندان کمک کند.

تصویر (17) - میدان، محل تجمع و تعامل

تنوع در کاربریها و فعالیتها و ساعات زنده بودن فضا و طولانی بودن آن متضمن حضور گروههای اجتماعی متنوع، گروههای سنی متفاوت و اقشار مختلف است.

کاربریهای عمومی که مقید به ساعات اداری نباشند در جذب گروههای شهروند موفق‌ترند. مثلاً سینما و رستوران در بدنه‌های میدان نقشی سرزنده‌تر از ادارات و بناهای دولتی دارند. زیرا ادارات پس از ساعات اداری تعطیل شده، زندگی درون بدنه را مختل می‌کند.

یکی دیگر از مسائلی که متضمن حضور طولانی‌تر شهروندان در میدانی شهری می‌شود، ایجاد خدمات متنوعی است که نیازهای فردی او را برطرف سازد مانند دسترسی به تلفن‌های همگانی، امکان دسترسی به پارکینگ، امکان دسترسی به وسایل نقلیه عمومی و... می‌باشد.

همچنین وجود کاربریهای خدمات‌رسانی و فراغت در میزان

شهروندان را بیشتر به با هم بودن و تعامل با هم تشویق می‌کند. در طرح بدنه‌های میدانی شهری، اگر محورهای مرکزی بناهای شاخص (به لحاظ فرم، عملکرد یا ارتفاع و...) با هم در محلی نزدیک به محدوده مرکز ثقل تلاقی کنند، به نوعی در القاء حس تمرکز و اهمیت تحولات درونی میدان، موفق‌تر هستند. این حس با قرارگیری المانهای بسیار ظریف به نحوی که به تجمع شهروندان در فضای میانی لطمه وارد نسازد نیز اتفاق می‌افتد. همچنین از طریق تداوم محورهای دسترسی به داخل فضای میدان (مثلاً از طریق کف‌سازی) می‌توان به این مقصود دست یافت. بدین طریق بارز نمودن محدوده مرکز ثقل میدان، در ایجاد تمرکز بر فضای داخل میدان و احساس تعیین مؤثر است.

مطلب بسیار مهم دیگری که در ایجاد تعیین میدان مؤثر است، آماده‌سازی بستر آن به نحوی است که پذیرای فعالیت‌های متنوع در داخل محدوده خود باشد و این فعالیتها در اطراف و کناره‌ها پراکنده نشوند، جنب و جوش شهروندان در داخل این فضا خود، به نوعی احساس توجه به مرکز و درگیر شدن با حس و حال فضا را می‌دهد.

5-1-2- سرزندگی

با توجه به تصویر ذهنی شهروندان از میدانی شهری که فضایی پر جنب و جوش و پر از رویداد است، برای اینکه میدان شهری پاسخگوی توقعات ذهنی شهروندان باشد باید دارای زندگی و شور و هیجان باشد، فضایی سرزنده و با نشاط. این موضوع در ارتباط با بروز دو کیفیت اصلی رخ

تصویر (16) - میدان محلی انواع نمایش‌های مردمی

عواملی است که باعث نشاط و تحرک در فضا شده و کلیه حواس شهروندان را بکار می‌گیرد.

طرح میدان‌های شهری بگونه‌ایست که جاذب این فعالیتهاست و این فعالیتها نیز به نوبه خود مشوق تجمع و ماندن شهروندان در محدوده داخلی فضای میدان می‌باشند. همچنین ایجاد امکان برای بازارهای مکاره و... نیز به سرزندگی فضا کمک می‌کند.

برای آنکه میدان در زمانی طولانی‌تر فعال باشد، نوع و توزیع کاربریهای بدنه آن بهتر است به گونه‌ای باشد که بدنه‌های میدان کمتر خالی و خاموش بماند و بدنه‌های خاموش و غیرفعال در ساعات انتهایی شب پیوسته و طولانی نباشند. تجهیزات موجود در میدان نیز به طولانی شدن حیات روزانه

تداوم حضور شهروندان در داخل فضا مؤثرند. تنوع این قبیل کاربریها (رستوران، تریا، قهوه‌خانه و...)، تنوع در سطح سرویس از نظر قیمت برای جلب اقشار درآمدی مختلف، و همچنین در نحوه سرویس دادن، (سرویس‌دهی در داخل فضای میدان و نه فقط در درون رستوران)، در سرزندگی فضا بسیار مؤثر است. از طرف دیگر فعالیت‌های غیرمستمر در میدان به سرزندگی و نشاط آن کمک می‌کنند، فعالیت‌هایی همچون دستفروشی، بساطی، دوره‌گردی و معرکه‌گیری که حضور آنها همیشه همراه با صدا و تجمع گروه‌های کوچک شهروندان در اطراف آنهاست. اشیاء ریز و درشت رنگی بساط آنها، بعضاً بخار و بوی خوراکی‌های دستفروشان، حرکت و استقرارشان و نحوه اعلام حضورشان، ... همه و همه جزو

تصویر (19) میدان عرصه‌ای برای فعالیت‌های ممنوع

تصویر (18) میدان و فعالیت‌های غیررسمی

این کمتر و بیشترها در محدوده ادراک انسان معنی می‌شوند).

عناصر طبیعی نیز در ایجاد این کیفیت مؤثر هستند مانند: وجود آب، درخت و پوشش گیاهی (به نحوی که سطح کمتری از فضای میدان را اشغال کنند و مزاحم حضور و تجمع شهروندان نباشند) و همچنین نور و روشنایی به صورتی که بهره‌بهینه از نور روز برده شود و در شب نیز عرصه میدان روشن بماند.

5-1-3- انعطاف

انعطاف نقش، معنا و عملکرد میدان شهری متوجه نیاز شهروندان است و به مرور زمان شخصیت خود را تثبیت می‌کند.

از آنجائیکه فعالیتها و کنشهای متفاوت به راحتی براساس نیاز، زمان و... تغییر می‌کنند در طرح میداین شهری تلاش بر این است که کالبدی منعطف طراحی شود چون امکان ساخت و تغییرات فیزیکی نیازمند تخریب و زمان و هزینه و... می‌باشد.

از جمله نکات مهمی که در انعطاف میداین شهری مؤثر است، یکپارچگی فضای میدان است، (اینکه کف یکپارچه و پیوسته باشد و از خرد کردن آن با مبلمان، درخت و اختلاف سطح پرهیز کنیم).

تصویر (21) - میدان شهری، فضای چند منظوره

در صورتی که بدنه‌های محصور کننده میدان فاقد ارزش و یا کم ارزش باشند، این میداین می‌توانند دارای دو بدنه باشند: یک بدنه صلب که همان بدنه‌های میدان هستند و یکی بدنه‌ای نرم و بالنسبه شفاف که با فاصله‌های مناسب از بدنه صلب قرار گرفته و منطبق بر فرم میدان می‌باشند. در این لایه دوم عناصر مبلمان شهری، درخت، کیوسک و... قرار می‌گیرند، حسن این دولایه‌ای شدن این است که حرکت‌های کند در ارتباط با بدنه‌ها در داخل لایه اول اتفاق می‌افتد و حرکت‌های مربوط به خود فضا در داخل لایه دوم.

آن کمک می‌کند مانند: وجود نیمکت برای نشستن، نورپردازی فضای میدان، حضور کیوسکهای کوچک مطبوعات و خوراکی، عناصر سبز و طبیعی و... این دسته از تجهیزات تازه بعد از شلوغی و ازدحام اواسط روز و اوایل شب مورد توجه گروه دیگری از شهروندان قرار می‌گیرند و فعال می‌شوند.

به لحاظ کالبدی همه چیز در جهت توجه حضور شهروند و استفاده خلاقانه او از فضاست. لذا کف بیشترین قابلیت را برای بروز رفتارهای شهروندان داشته و از اختلاف سطحها و قرار دادن عناصر جاگیر و حجیم به عنوان ائانه شهری در داخل فضا در حد امکان پرهیز شود. هرچقدر که نقش و رنگ کف ملایم‌تر باشد کمتر رفتار و حرکت خاصی را به شهروند دیکته می‌کند.

میداین شهری صحنه تبادل اطلاعات نیز هستند، بخشی از این اطلاعات از طریق تعاملهای بین شهروندان، و بخشی از طریق تابلوهای اعلانات تبادل می‌شود. همیشه در پای این تابلوها شاهد گفتگوی شهروندان راجع به خبرهای منعکس شده هستیم. در جای قرارگیری این تابلوها، سطح مقطع آنها، ارتفاع و... توجه به مقیاس انسانی، فرم میدان و رفتار شهروندان در پای آنها ضروری است.

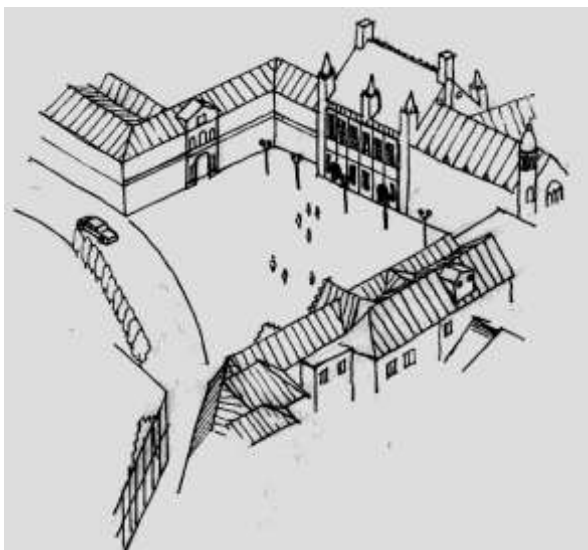
بخش اعظمی از نشاط میداین شهری به واسطه دلبازی آن می‌باشد. هر چند این دلبازی نباید حس محصوریت را مخدوش کند. هرچقدر که میدان وسیعتر و ارتفاعات اطراف آن کوتاهتر باشد، سهم آسمان به نوعی در صحنه میدان زیادتر و احساس دلبازی بیشتری بوجود می‌آید (البته همه

تصویر (20) - همجواری مسالمت آمیز انسان و طبیعت در میدان شهری

بزرگتر اجتناب‌ناپذیر باشد، بهتر است که عمق آن چنان تنظیم گردد که فضا حالت یک گشادگی خطی به موازات مسیر سواره را القا نکند. توقف خودرو در حاشیه مسیر سواره به ویژه در لبه جلوخان چندان مطلوب به نظر نمی‌رسد زیرا دید از مسیر سواره به میدان را مسدود می‌سازد. به ویژه اگر عمق محل پارک خودرو زیاد باشد و حالت یک پارکینگ جمعی را به خود گیرد. جهت اجتناب از مسئله انسداد دید به جداره‌ها که معمولاً در یک فضای جلوخان اهمیت زیاد دارد، باید در انتخاب پوشش گیاهی احتمالی در میانه فضا دقت کرد تا تاج درختان نماها را نپوشاند.

بدیهی است که جلوخان نیز مانند میدانی شهری باید واجد سرزندگی و نشاط باشد که لازمه آن حضور انسانها در فضا است. برای حضور شهروندان بهترین دلیل وجود فعالیت‌های جذاب یا حضور سایر شهروندان است، لذا در بدنه‌های این فضا اگر کاربری بناهای غالب نمی‌تواند به تنهایی سرزندگی لازم را فراهم کند به فعالیت‌های غیر ثابت یا فعالیت‌های تجاری اجازه حضور داده شود. به ویژه اگر کاربری بناهای مجاور جلوخان به گونه‌ای است که در ساعات خاص پذیرای جمعیت هستند مثل فعالیت‌های اداری، باید در نظر گرفت که در خارج از ساعات حیات این فعالیت‌ها، جلوخان مرده به نظر نرسد. در مجموع جلوخان نوع خاصی از میدانی شهری است که سواره با رعایت شرایط فوق‌الذکر اجازه حضور محدود در مجاورت آن را دارد و معمولاً اعتبار خود را از بنا یا بناهای مجاورش می‌گیرد. در عین حال باید بتواند مانند یک میدان شهری نیز عمل نماید و توقعات موضوعی و موردی از یک میدان شهری را برآورده سازد.

تصویر (22) - جلوخان، عرصه‌ای برای جلوه بنای اصلی

لایه دوم به گونه‌ایست که دید به فضای داخل میدان را کور نمی‌کند، مانع حرکتی ایجاد نمی‌کند و فقط ریتم و توالی عناصر این لایه احساسی از لایه دوم می‌دهد به این ترتیب در مواقع اوج سرریز جمعیت می‌توانند به کناره‌ها هم کشیده شوند و همه فضا به صورت یکپارچه مورد استفاده قرار گیرد به نحوی که در مواقع جشنها، مراسم آئینی و مذهبی و عزاداریها به صورت فضایی واحد مورد استفاده شهروندان قرار گیرد.

5-2- جلوخان

در کنار میدانی شهری نوع دیگری از فضاهای شهری وجود دارند که حس فضایی و توقعاتی که از آنها انتظار می‌رود بسیار شبیه میدانیهای شهری است، البته با اندکی اختلاف. این فضاها جلوخان خوانده می‌شوند. جلوخان‌ها فضاهای باز شهری هستند که مانند میدان محصور می‌باشند ولی به موازات یک جداره آنها خودرو اجازه عبور دارد. به عبارت دیگر سه بدنه این فضاها را ساختمانهای مجاور آنها تشکیل می‌دهند و ضلع چهارم یک خیابان عبوری است. معمولاً جلوخان حکم پیش‌فضا را برای ساختمانهای عظیم و با اهمیت منطقه مجاورش دارد. (مانند ایستگاه راه‌آهن یا میدان ورودی به بازار یا محله) این ساختمانها نیز عمدتاً دارای کاربری عمومی، تجاری- اداری هستند. اگر جلوخان‌ها نقش شهری دارند می‌بایستی کاربری‌های مستقر در اطرافش نیز با این نقش هماهنگی داشته باشند.

ابعاد این جلوخان تابع ابعاد و تناسبات بناهای مجاور آن است زیرا این ابعاد باید حداقل امکان دیده شدن بناهای موردنظر را با توجه به توانایی‌های فیزیکی قوه بینایی انسان فراهم آورد. به همین جهت است که معمولاً تناسبات این فضا به گونه‌ای است که مهمترین بنای مجاور آن - که جلوخان پیش‌فضایش محسوب می‌شود- در ضلع کوچکتر واقع شود تا بتوان تا حد ممکن از بنا فاصله گرفت و آن را ادراک نمود. فضا نیز حکم مقدمه بنا را داشته باشد. برای آنکه جلوخان علیرغم عبور خودرو از یک طرف آن، سکون را که از توقعات اساسی مورد انتظار در یک میدان است دارا گردد، بهتر است سواره به موازات یکی از اضلاع کوچکتر آن جریان داشته باشد. چرا که گذر سواره به موازات ضلع بزرگتر حضور سواره را در مجاورت شبه میدان افزایش می‌دهد و پویایی آن به جلوخان سرایت می‌کند لذا از سکون و ایستایی لازم می‌کاهد. در مواردی که گذر سواره در مجاورت جبهه

تصویر (23) - جلو خان ، نوعی خاص از میدان شهری